

Reményvesztetten

*A lehetetlen és a lehetséges között
a különbség az elszántság*

1.

Ez Mari története. A feleségemé.

Először persze semmit sem vettünk észre. De hát ez meg így szokott lenni. Pedig voltak előjelek, csak hogy mi nem gondoltuk, hogy azok előjelek. Hetvenéves volt, már nem fiatal, de nem is öreg.

Soha nem panaszkodott. Meghallottam volna?

Tonio Kröger. „Hallgatásának hangos, segítségért kiáltó szava számára nem voltak füleim. Nem tudhattam semmit, és mégis tudnom kellett volna.”

Egy félrecsúszott pohár, egy szédülés, egy ügyetlen leülés, elfelejtett nevek, bizonytalankodó járás, kapaszkodási kényszer, a papír zsebkendő szorongatása, elfelejtett laccím, zavaros emlékek, amelyekhez ragaszkodott. A nagymama. Hol a nagymama? Régen meghalt, de ő még kereste. A magam szokásos módján igyekeztem tréfával elütni a dolgokat, a humor sok helyzeten átsegített, és ha az embert valami sok helyzeten átsegíti, akkor hajlamos arra gondolni, hogy minden helyzetben segít majd. De van egyszerűbb magyarázat is. Menekültünk előre, ami természetes reakció, nem akartunk rosszra gondolni, sem én, sem a gyerekek. Velünk ilyesmi nem történhet meg. És persze, a szokásos: a félelem. A legkomolyabb betegségek is ártatlanul, alaposnak nevezett kivizsgálással indulnak, senki sem gyanakszik semmire, az orvosok még igyekeznek elhárítani a gyanút, ugyan, semmi komoly, nem akarják megijeszteni a betegeiket. De már benne van a hangsúlyokban, hogy lehet, igen, valami komoly dolog van szó.

Mit tehattünk volna? Tehattunk volna többet?

Már öt éve nyáron is lassan járt, felülni, leülni csak nehezen tudott, mint ha félt volna valamitől, amit maga sem értett, és közben mindig előjött a kapaszkodási kényszer. Nem is a kezemet akarta fogni, inkább valami szilárd tárgyat keresett. Még tudtunk sétálni, a házban is egyedül járt-kelt, de mindig szemmel kellett tartani. Közben azt is tudtuk, hogy valami nem úgy működik, ahogyan kellene, én magam is kerestem a magyarázatokat, ízület, ilyesmi, de más tudni valamit, más sejteni valamit, más éjszaka egyedül ülni egy kórházi folyosón és várni a vizsgálatok eredményét, és más személyesen beszélni egy orvossal, aki elmondja, hogy mit tud, és amit nekem is tudnom kell. Megtörtént ez már velem, így, egy kórházi folyosón tudtam meg, hogy apám meg fog halni, „készüljön fel a legrosszabbra”, mondta az orvos, de hát a legrosszabb azért a legrosszabb, mert nem lehet rá felkészülni. Aztán azt is mondják, hogy „az idő segít”, pedig az idő nem segít, csak átalakítja az életet.

Kis dolgok, látszólag jelentéktelenek, mégis ezekben van a lényeg. Az idegrendszer kiismerhetetlen, de a jelei egyértelműek. A jelek először ártatlanok, később pedig már üzenetek arról, hogy baj van, ami egyúttal azt is jelentheti: késő. Most már tudjuk: végül is mindegy, hogy tudtuk-e előbb, vagy nem, a folyamat lassítható, de a betegség nem gyógyítható, vannak jobb és rosszabb napok. Feledékeny, de nem tudja, hogy feledékeny, és azt hiszi, hogy mindenki más feledékeny.

A jelek, mindig ide érkezünk vissza, bármerről indulunk is: egyik volt a bizonytalan járás. Mi oka lehet? Talán a keringés, mondta egy ismerősünk. Mennyire nem ismerjük a saját testünket, akkoriban ezen elmélkedtem. A balatonfüredi szívkörház szakorvosa megvizsgálta a keringését, ereket, visszereket figyelt, gyulladásokat, eltéréseket keresett, nem talált semmit, erre megnyugodtunk, de ő közben egyre nehezebben és bizonytalanabban járt. Egy másik orvos később azt mondta, hogy ezek a vizsgálatok semmit sem érnek.

2.

A fordulat.

Október. Szokásos napnak indult. A kedvenc piros ruháját viselte. Aztán este, úton a fürdőszobába, egyszer csak összeesett. Igen, voltak már esések, nem az első volt, hogy elvesztette az egyensúlyát, vagy nem érte el a legközelebbi tárgyat, amibe megkapaszkodhatott volna. De most nem tudtunk felállni. Kétségbeesetten vagy szomorúan nézett rám. Mi lesz most? Nem, ne hívjunk orvost, kérte. Már nem tudtam felemelni. Más megoldás nem volt. Ügyeletes orvos, mentők, veszprémi kórház, vizsgálatok reggelig.

Akkor írták le először ezt a három szót:

Szubkortikális vaszkuláris demencia.

Ne gondoljon arra, hogy milyen volt egészségesen, tanácsolta a neurológus. És ne beszéljenek a betegségről. Nincs értelme.

Majdnem betarthatatlan. Majdnem.

A tünetek és a zárójelentés után egy budapesti szakember is megerősítette. Egy hónapja még a hajápolás volt a téma, ma már nem számít, kicsúszik egy falat a szájából, nem számít. Csak bizonyos, egymástól elszigetelt, összefüggéstelen részletek érdeklik, legyen mindig tiszta a cipóm, bárhová megyek, legyenek virágok a lakásban, néha keveri, milyen az autónk, melyik városban lakunk, mi lesz az elszakadt függönnyel (soha nem szakadt el), beszéltem-e Verebessel, ilyesmi. Nézzük meg a híradót, de elfelejtette, hogy már megnéztük.

Idegrendszeri probléma, magyarázta az orvos, az agyból az utasítások már nem érnek végig a célhoz, egyre rosszabb lesz a járás, a finom mozdulatok, amik régen olyan könnyen mentek és egyszerűnek látszottak, mint a varrás vagy a fogmosás, keservesen nehezek, egyre nehezebben tud majd felállni az ágyból, a folyamat valamikor, talán évekkal ezelőtt kezdődött, de nem tudni, mikor, és azt sem, hogyan, előjönnek összefüggéstelen, kitalált vagy valóságos emlékek, keresni fog tárgyakat, amelyek húsz éve vagy még régebben voltak fontosak az életében. Lassú, folyamatos szellemi leépülés, aminek nincs tudatában.

A gyerek tudja, hogy egyszer elveszítheti az édesanyját, a férj tudja, hogy elveszítheti a feleségét, tudja, de nem fogja fel, és nem hisz a jeleknek, nem akar

hinni a jeleknek, nem tud hinni a jeleknek, a három között nincs különbség. Ez a betegség, a szellem és a test lassú, alattomos leépülése évekig is eltarthat, nem lehet pontosan tudni. Semmit sem lehet pontosan tudni. Lehetne időnként kontrollra vinni, de ez innen, Tihanyból körülményes, nehézkes (Budapesten is az volna), jobban megvisel egy beteg embert, mint amennyi eredményt hozhat, ha egyáltalán hoz. Feltámogatni az ágyból, felöltöztetni, utaztatni, várakoztatni, azután a visszaút, valahol pelenkát cserélni, ami persze nem sikerül, pisi borít el mindent, megalázó a helyzet, a vizsgálat pedig feltehetően nem hoz érdemleges eredményt. Minden mozdulat kimeríti, nem érti, mi ez az egész. A kórház amúgy is zsúfolásig beteg, súlyosan beteg, betegnek látszó és betegnek akarni látszó emberekkel, velük küszködnek a gyógyítani vagy a gyógyítást lelkesedésből, látszattól vagy kényszerből akaró orvosok és ápolók.

Van még remény, ezt mondjuk. Mi mást mondhatnánk? Igen, kis dolgok. Az idegrendszer jelezte, de nem értettük.

3.

A halál.

Mindig foglalkoztatott. Vagy mindenkit foglalkoztat, csak védekeznek el-lene? Tizenöt éves voltam, és szokásom szerint gyalog mentem a Bethlen térről a Radnóti gimnáziumba, végig az akkori Landler Jenő utcán. A Dózsa György út sarkán csődület, egy férfi feküdt az utcán kabátban, kezében még szorongatta az aktatáskáját, arcát újságpapírral takarták le. Egyszer csak összeesett, mondta egy járókelő, rögtön vége lett, állította egy szemlátomást jól értesült férfi. Szív, hiába. Megérkezett egy mentőautó, két fehérköpenyes még nézelődött, de nyilván tudták, hogy nekik itt már sok dolguk nem lehet, és nem is volt. Aztán velem együtt ment mindenki a dolgára. Nem sokkal később, valamikor a második-harmadik órán, talán fizika lehetett, ami nem kötött le soha, apára gondoltam. Hogy kezében aktatáskával ő is megy reggel az utcán munkába. És őt is bármikor érheti valami. A szív. Az iskolából telefonálni nem lehetett, mobiltelefon akkor, a hatvanas években még álma-inkban sem létezett, így hazafelé, délben, egy dohányszagú fülkéből hívtam fel apa irodáját. Tantusz, az mindig volt nálam. Apa nem volt bent, tárgyalt, de a titkárnője mondta, hogy majd megemlíti, hogy kerestem.

4.

Mindennek megváltozott a jelentősége.

Mindaz, ami eddig fontos volt, nem fontos. A gyerekek tudják, de azt is tudják, hogy igazából nincs segítség, és nekem sem tudnak sokat segíteni.

Akkor az ápolás foglya vagy inkább megszállottja lettem, hiszen abban állapotunk meg annak idején, hogy jóban-rosszban, csak akkor még nem tudtuk, hogy mi az a rossz. Az igazán rossz. Az igazán rossz a reménytelenség, a reménytelenségnél pedig még rosszabb a tehetetlenség. Ez a betegség kiszolgáltatottá tesz, már nem rendelkezik a testrészeivel, nem szabályozza azokat a folyamatait, amik korábban nem okoztak gondot. Nehezen viseli idegen emberek jelenlétét, felismeri őket, de nem akarja megosztani a magányát, és bár tudatában vagyok a betegség összes jelével és várható jeleivel, ilyenkor a

körülmények és az ellentétes folyamatok hatására sokszor én is összeroppa-
nok. Csak percekre vagy órákra persze, mert egy pelenka cseréje nem várhat.
Sokszor gondoltuk valamire, hogy rossz, de nem sejtettük, hogy lehet valami
ennyire, véglegesen *rossz*. Ami a legrosszabb, az a visszafordíthatatlanság tu-
data. Így nem igaz, hogy az ápolás foglya lettem, csakhogy előtört bennem
egy érzés, amit felelősségnek hívnak. Ez lett a szenvedélyem. Én vagyok az
egyetlen ember, aki ápolhatja. Ha már nem én ápolom, akkor vége.

Egyszer kinyitottam a ruhásszekrényét. Aztán leültem, és elkezdtem sír-
ni. Néztem Mari ruháit, már soha nem fogja őket viselni. Beszívtam az illa-
tukat. Szép, finom darabok, szoknyák, kosztümök, pulóverek, kifogástalan
állapotban, szépen vasalva, gondosan felakasztva. Ez a legnehezebb. Szeret-
tett öltözködni. Mindig megjelenik előttem az a kép, amikor áll a tükör előtt,
és eldönti, mit vegyen fel, és arra is kényes volt, hogy én hogyan öltözzek.
Szóval keserves olyan házban élni, ami tele van emlékekkel. Segítenem kel-
lett Marinak, mindenben. Közben rájöttem, hogy magamon is segíteni kell.
De hát hogy?

Az ember kényszerhelyzetekben előbb-utóbb megsemmisül, aztán mégis
folytatja.

Mikor kezdődött? Nehéz megmondani. Megint a jelek. Egy rosszullet ott-
hon, a lakásban, még a kilencvenes években, szédülés, néhány nap kórház-
ban, első látásra agydaganat, mondták, aztán jöttek az alaposabb vizsgá-
latok, a CT, még egy a CT, az MR, a hosszú elemzések, nincs agydaganat,
sőt, semmit sem találtak, ami veszélyes lehetne. Az egyik orvosnő ugyan
mondta, hogy lát valami rendellenességet az agy valamelyik részében, de az
is lehet, hogy az születése kora óta úgy van, az otthoni szédülés pedig felte-
hetően ezzel nem függött össze. Azt a szót, hogy „feltehetően”, nem hallot-
tuk meg, vagy nem akartuk meghallani. Négy nap után hazajött, és minden
rendben volt.

De megtanultam: soha nincs minden rendben.

Évekkel később jött még egy rosszullet egy nyári, balatoni nap után, akkor
azt gondoltuk, napszúrás, két napig aludt, utána megint semmi utóhatás.

5.

Még egy jel.

Lábtörés 2013 nyarán. Sikeres protézisbeültetés, mozgatni, mozgatni,
akár évtizedekig is működik, gyógytorna, karácsonykor táncolni fogsz,
mondta egy ismerősünk, neveltünk mindnyájan. Forró nyár volt, a kórhá-
zat éppen átépítették, szállt a por mindenfelé, a légkalapácsok zajában a
gyógyulás nyilván lehetetlen volt. Jött egy ártalmatlannak induló fertőzés,
apró sebek a lábszáron, a kórházban egyre rosszabb lett, de csak legyintet-
tek rá, akkor erre kezdtünk figyelni, ha ezek a sebek begyógyulnak, minden
rendben lesz, gondoltuk, a járása is visszajött, látszólag csakugyan minden
rendben. A bőrgyógyász először bizakodó volt, majd egyre inkább tanácssta-
lan, kötözőszerek, kenőcsök, valami kis javulás mindig volt, aztán megint
visszaesések. Nem szabad csodát várni az orvosoktól. Számtalan olyan be-
tegség létezik a világon, ami nem gyógyítható. Lassan és körülményesen

öltözött, zavarta a saját tehetetlensége, nehezen járt, nem szerette a lépcsőket, kereste a támaszt mindenütt, mint korábban is, de egyre kevésbé bízott meg bennük. Szeretett volna főzni, de már nem tudott stabilan állni, az ujjai is ügyetlenek voltak, végül is különféle, ostobának látszó ötletekkel távol tartottam őt a konyhától, mielőtt valami baj történik. És ezek a dolgok, a törött láb, a sebek, a nehézkes mozgás miatt akkor egyszerre minden kilátástalannak látszott.

A gyerekek.

Két felnőtt lány, Budapesten élnek, hét végén mindig nálunk, ilyenkor ők is fáradtak, de van már rá technikájuk, hogy csak tréfálkozzunk egész nap, mintha mi sem történe, hajmosás, közös ebéd, soha nem beszélünk Mari előtt betegségekről, sem az övéről, sem a máséról, már kialakult szókincsünk van, amit ilyenkor használunk. Nélkülük nem boldogulnék lelkileg sem. Az elmúlt négy évben szinte minden hétvégéjüket itt töltötték, velünk, reggel az első kérdés, *hogyan van?*, este pedig az utolsó, *hogyan van?*

Na, és ki van még? Testvérem nincs, csak távoli rokonok, akikre nem számíthatok. Mari húga évekkal ezelőtt cserbenhagyott bennünket, őt is megviselte az élet, másképp, mint bennünket. Alkoholista férj, súlyos cukorbeteg, amputált lábak, most kettesben él a fiával. Balázs, a mi fiunk, az első házasságból, szintén a saját családjával, ritkán látjuk.

Keveset beszél, még mindig – és aztán már soha többé – nem panaszkodik, nem kérdezi meg, hogy mi lesz velem, nem kell válaszolnom arra a kérdésre, hogy *mi ez a dolog, ami történik velem?* A neurológus tanácsára úgy döntötünk, hogy erről nem beszélünk. Nem mondjuk meg neki. Valamiféle hitet meg kell tartani benne is és magunkban is, a betegségben ez is benne van, hogy nem kérdezi meg, mi lesz velem, néha nem hisz nekünk, úgy gondolja, hogy holnap talán már járni fog, de aztán elfelejti, hogy járni akar. Ragaszkodna egy-két régi barátnőjéhez, de amikor megbeszélem velük, hogy jöjjenek, Mari nem akarja, én pedig nem erőltetem. És lehet, hogy soha nem is kell beszélni róla. Nem tudjuk, mi lesz egy hónap múlva. A kérdés ugyanaz, amit feltettem magamnak, amikor októberben hazajött a kórházból. *Mi lesz most?* Akkor azt gondoltam, vége a világnak. Bizonyos formában vége is, de emiatt nincs bennem sem keserűség, sem bánat. Új életet kezdtem, és soha nem hittem volna, hogy képes leszek rá.

Itthon egész nap, végül is működni kell mindennek, a ház, a kert, tartani kell a kapcsolatot a világgal, fizetni a számlákat, válaszolni néhány régi barát hívására, vásárolni muszáj, ki kell találni, mivel szórakoztathatom, milyen tévéműsorokat nézzen, mihez lenne kedve, amiről nem beszél, időnként úgy kell tenni, mintha semmi sem történt volna, vagy semmi sem fog történni, de nem is kíváncsi vagyok nagyon másfelé. Megszoktam ezt az életet, alapvetően nincs velem semmi baj, és egy sor dolog, ami korábban érdekelt, most már nem hiányzik. Hogyan kell ezt jól csinálni? Mostanában jövök rá, hogy be kell rendezkedni erre az életre, óráról órára, napról napra kell gondolkodni, szervezni kell a folyamatokat, figyelni arra, amit csinálok, mert ha elrontok valamit, újra kell kezdeni, és nincs idő sem elrontani valamit, sem újratekdeni. Erő kell hozzá, türelem és önbizalom, de vajon tudjuk-e, mi az

az erő és mi az a türelem, mennyi erőnk van még és mennyi türelmünk? Vagy a tudat kell hozzá, hogy mindent megtettem, amit tudtam, és ez elég? De mert az idegrendszer kiszámíthatatlan, én magamról sem tudom, hogy mennyi erő van bennem, mennyi türelem, és hol vannak az önbizalom határai.

Mi az a türelem? Kivárni, szó nélkül, amíg megissza a kávéját. Lassan, szinte alig mozog a keze, de ő akarja tartani a csészét. Szóval mi az a türelem? A magauralomnak, a lelki bátorságnak, a nyugalomnak a megőrzése oly körülmények közt, melyek e tulajdonságainkat próbára teszik; cselekvőleg vagyunk türelmesek, ha az akadályok vissza nem riasztanak bennünket a munkánkban (százszor újra kezdjük, amit elhibáztunk); szenvedőleg, ha kedvezőtlen körülmények közt sem esünk kétségbe, vagy képesek vagyunk uralkodni magunkon.

A legrosszabbak a reggelek. Hosszú órák sötétben. Felkelek, hajnalban, amit soha nem tettem meg, négykor, ötkor, ilyesmi, körbejárom a sötét és üres lakást. Tulajdonképpen tehetetlenség. Félelem is, persze, hogy mit hoznak a napok, ha már nem tud enni, nem tud ülni. Ki mossa meg a haját? Mi lesz, ha megfájdul a foga? Ilyen gondolatok. Aztán megyek a boltba vásárolni, ostoba módon, kapkodva, hogy minél előbb hazaérjek, miközben tudom, hogy még alszik, vagy ha felébredt, vár rám. És én is vártam, hogy lássam már. Vajon mire gondol? Egyszer azt mondta, reméli, hogy minél hamarabb véget ér az egész. Persze, megkérdezhettem volna, hogy mire gondol, de inkább hallgattam.

6.

Aztán egyszer csak magamon is elkezdtem érezni, hogy valami megváltozott.

Korábban büszke voltam arra, hogy összefogom és irányítom a családot, volt egy felelősségteljes polgári foglalkozásom és írói múltam, képességet is éreztem rá, hogy mindenért vállaljam a felelősséget. Most olyan kis dolgokban elbizonytalanodtam, amelyek korábban soha nem okoztak gondot, tízszer-százszor végiggondoltam olyan apróságokat, amelyekre régen nem gondolkodtam. Úgy éreztem, lejtőn élek, és már nem tudok visszakapaszkodni, mert az élet soha nem lesz olyan, mint eddig volt. Türelmetlen és látszólag ok nélkül ingerült leszek, elfog a félelem, hogy majd valamit rosszul csinálok. Nálam is különös, kis dolgokkal kezdődött, én magam sem vettem komolyan. A türelmetlenség tehetetlenséggé változott, a tehetetlenség szorongást és pánikot okozott. Korábbi magabiztosságom elpárolgott. A depresszióról magam sem tudtam, hogy ez a depresszió. Ideges lettem indokolatlan helyzetekben, nem volt türelmem sokat ülni egy helyen, ha várni kellett egy sorban vagy a hivatalban, elöntött a veríték, legszívesebben elmenekültem volna, de tudtam azt is, hogy nem lehet, csak a vívódás volt állandó, hogy mit tegyek. A kis döntések jelentősége felértékelődött, feleslegesen kapkodtam és ostobaságokat csináltam. Egy rossz döntés magában hordozta a következőt, szerettem volna ura lenni a helyzetnek, de önbizalom hiányában nem jutottam el a megoldásokhoz.

Voltak már válságok az életemben, de olyan helyzet, hogy maga az élet válságban legyen, még nem volt.

Az alkohol biztosan segít a szorongás feloldásában, de egy pohárral mindig kevesebbet kell inni, mint ahogyan az ember kívánja. Később már az alkohol sem okoz felszabadultságot. Nehezek a másnapok. Kimerültnek érzem magam. A depresszió, a pánikrohamok és az ital összefüggése büntudathoz vezet. Egyre kevesebb dolog érdekel a világból, de azt mondják, hogy egy ilyen ápolási időszakban ez így természetes. Már nem szívesen beszélgetek emberekkel, legfeljebb telefonon, az se érdekel, hogy mit mondanak, meg az se, amit én mondok. Egyre kevésbé van igényem a beszélgetésre. Talán vannak emberek, akik egész életüket így élik le. Nem olvasok könyvet, újságot, nem érdekel a sport, a türelmem és az összpontosító-készségem nagy része most elsősorban az ápoláshoz szükséges, kiszorít minden mást. Kis dolgokban nem tudok dönteni, elfog a pánik, hogy rosszul döntök.

A tehetetlenség, hogy nem tudok igazán *segíteni*, úrrá lett rajtam. Rövid ideig az alkohol segített. Aztán elhatalmasodott rajtam a feszültség, a reménytelenség és a tehetetlenség.

Ahogy a szakemberek mondják: *cry for help*.

Miért nem szóltál?

Marival élek, persze hogy minden tárgyról eszembe jut valami, ez ellen nem lehet védekezni. A cipő, amit Turkuban vettünk egy nyári napon, utána kiültünk a teraszra, kávéztunk, sütött a nap, igen, ilyesmik. Megpróbálom lekötni magam mindenféle házimunkával, de mindig úgy érzem, késésben vagyok, elkezdek valamit, félbehagyom, belekezek valami másba, azt is félbehagyom, mert megint más valami sürgősebbnek látszik. Úgy érzem, hogy mindennek a helyén kell lennie, mindent időben kell megcsinálni, mert a betegsége kiszámíthatatlan. Ha kimegyek a lakásból, ösztönösen aggódok, *mikor jössz vissza?*, csak ennyit kérdez. Ne hagyjam egyedül, ezt gondolja, még ha nem mondja is ki. A beszélgetéseink nem olyanok, mint régen, sok témát kerülök, amiről tudom, hogy már nem része az életének, de szeretné, ha azok volnának. Nekem is vannak nagy életigazságaim, amiket szívesen mondok magamnak is, évszázados tanulságok, legtöbb a banalitás szintjén, ezekbe próbálok kapaszkodni. Azt is felismerem, hogy nem szívesen megyek ki a házból. Ha mégis kilépek a kapun, elfog a szorongás: úgy érzem, azonnal vissza kell mennem.

– Erre rá fogsz menni – mondta egy ismerősöm, aki az édesanyjával élt végig hasonlót.

– Valamire rá kell mennie mindenkinek – feleltem én. – Nem tudom másképpen elképzelni, mint hogy ezt én csináljam végig.

– Legalább sétálj egyet, ha van időd – tanácsolta valaki más, egy fiatal nő.

– Ha neked lenne egy beteg gyereked, elmennél sétálni? – ezt kérdeztem vissza. – Lenne rá időd?

Az ember az élet legfontosabb – vagy legfontosabbnak hitt – pillanataiban egyedül marad. Érettségizik, autót vezet, ül a fogorvosi székben, elveszíti a szeretteit, mindezt egyedül kell megtennie, hiába mondják, hogy „veled vagyunk”, és „osztozunk a bánatodban”, valójában nem tudják megtenni, mert az a fájdalom és egyedüllét nem osztható.

Nem ment gyorsan, nem ment azonnal, de minél fontosabb egy felfognivaló, annál keservesebben jut el az ember odáig, hogy aztán mégis felfogja.

Ez a mi gondunk, nekünk kell megoldani. Marit már nem foglalkoztatja a világ. Egyre kevésbé érdeklődik, sok mindent elfogad, amit korábban ellenzett volna. Órákig beszélgetünk, mintha mi sem történt volna. Mit tud? Mit sejt? Most még nem beszélünk róla, de elkerülhetetlen lesz.

Kerülöm azt a szót: menthetetlen. Van egy táskája, ott van a szobában, ahol reggelenként írni próbálok, még benne vannak azok a tárgyai, amelyeket azon az októberi napon a kórházba magával vitt. Nem néztem bele azóta sem, mégis mindennap látom azokat a tárgyakat. Eddig is láttam, de most másképp látom őket.

– Valaki azt mondta, hogy egy ilyen beteg ápolása olyan, akár a maratoni futás. Mindig csak egy lépéssel előre kell gondolkodni. De hát ez sem igaz. Nincsenek meghatározó igazságok.

Házimunka. Konyha. Mosás. Vasalás. Vásárlás, figyelni arra, hogy Mari mit eszik, mennyit iszik, nehogy baj legyen. Önállóság, önálló döntések, de minden döntés nyomás alatt. Mindenki beleszól, mindenki tanácsokat ad, aztán, amikor a legfontosabb kérdés elhangozna, hogy *akkor most mi legyen?*, magamra maradok.

Egyik este mentem le a lépcsőn a ház alsó szintjére, teljesen száraz este volt, a kanyarban azonban megcsúsztam, elestem, és éles fájdalmat éreztem a bokámban. Kivert a víz, ültem a lépcsőn, végiggondoltam a lehetőségeimet. Felálltam, a fájdalom nem múlt el. Most mi lesz? Egy lábtörés ilyen esetben gyakorlatilag az élet végét jelenti. Mari már aludt, beültem az autóba, és bementem az ügyeletre. Szerencsémre azt az orvost találtam ott, akit ismertem, ő is ismert engem, tudta, mi van Marival. Balatonfüreden nincs röntgen, ahhoz, hogy biztosat tudjon mondani, Veszprémbe kellett volna mennem. És ha törés? Akkor nem engednek autóba ülni, másnap nem tudok vásárolni. Hat hét gipszben. És ki tudja, mi jön még utána.

Aztán az ügyeletes beültetett az orvosi kocsiba, és elvitt a Szív-kórházba. Ott se működött este a röntgen, de az ő kedvéért bekapcsolták. Feszült percek. Csend. Csak a gép hangja, mint valami surranás a falak mentén. Kis türelmet kérnek, megnézik. Kisántikáltam a folyosóra, stratégiákat építettem ki.

Aztán megjelent az ügyeletes orvos.

– Csak rándulás. De nagyon vigyázzon. Most szerencséje volt.

Milyen különös mondat. Hallottam már. Szerencse. A sors, amire olyan gyakran hivatkozunk, és olyan gyakran szól bele az életünkbe, mégsem értjük, hogyan működik. Körülírhatatlan. Nem tudjuk, mit jelent. Tanácstalan voltam és bizonytalan. Mari esténként elsírta magát. Fájdalmai voltak, reménytelennek látta a sorsát, de nem vallotta be. Én is reménytelennek láttam, én sem vallottam be.

7.

Február 26-án ilyen lelkiállapotban jöttünk vissza Tihanyba egy budapesti klinikáról.

A kezelés egy közömbös orvossal nem volt jó hangulatú. Nem álltunk meg enni, inni, Marinak minden ilyen ki- és bezárlás már nagyon nehezebbé esett. Aludt útközben. Hazavittem, lezuhanyozott, én elindultam Balatonfüredre, hogy vacsorát hozzak.

- Ne menj el – kérlelt Mari. – Nem vagyok éhes.
- Egész nap koplaltunk.
- Nem számít. Eszünk vajas kenyeret.

Nem hallgattam rá. Balatonfüreden téli estén alig találni éttermet. Nyolc óra volt.

Fél óra választott még el a balesettől.

A pincér régi ismerősöm, még itt, a Balatonon dolgoztunk együtt a hetvenes években. Igyunk valamit, javasolta. Úgy éreztem, igen, nagyon is rám fér. Kibaszott hosszú nap volt, tele feszültséggel. Mi lesz Marival? Gint hozott, tonikkal, a ház vendége vagy, Gyurikám. Erős volt az ital, baráti töltés, éreztem, ahogy átjárja a testemet. Kellott. Még váltottunk néhány szót, elkészült a vacsora, kikísért az autóig. Megölelt, majd még találkozunk.

Még negyedóra.

Beültem az autóba, bekapcsoltam a szíjat, ami nem volt szokásom, valahogy ösztönös mozdulat volt. Hívtam Marit, de nem vette fel. Zuhanyozik, vagy csak nem találja a készüléket. Megszoktam.

Még tíz perc.

A szokásos útvonal, nem is kell már figyelnem, jobbra a Shell-kút és a Tesco, balra a Mol, körforgalom, onnan már csak négy perc a tihanyi elágazás, emelkedő balra, újabb három perc, és otthon vagyok.

Ez volt az utolsó perc.

Az autó az árokban, kerekei az ég felé. Nem hittem el, hogy ez velem történik. Egy tihanyi ismerős húzott ki a kormány mögül, és megkérdezte:

– Él?

Leültetett a főre, már ott voltak a mentők. Beültettek. Velem szemben az orvos, alaposan szemügyre vett, megtapogatott.

– Felhívna valakit? – kérdezte.

Mari nem válaszolt, a szomszédunkat hívtam, kértem, hogy menjen át és mondja el. Nem hálás feladat, de bíztam benne. Aztán Orsit hívtam. Minden rendben, mondtam nekik. A homlokom vérzett, a hátam és a derekam fájt. A mentőorvos a szememet nézte, aztán elküldte a kíváncsiskodókat.

– Nagy szerencséje volt – mondta. Már megint ez. A szerencse.

Még egy rendőr szállt fel a mentőautóra.

– Alkoholt fogyasztott? – kérdezte.

– Igen.

– Mennyit?

– Egy gin-tonikot.

– Mikor?

– Tíz perce.

Nagyot sóhajtott. Ellenőrizte, bólintott. Csak szabálysértés. Megúszhatom.

– Elaludt?

– Feltehetően – mondtam. – Kimerültem.

A rendőr megveregette a vállamat, jelezve, hogy nincs nagy baj. A kórházban még találkozunk, mondta, aztán elindultunk Veszprémbe.

Orsi már Tihanyban volt, amikor hazaértem. Ahogy a hírt meghallotta, autóba ült.

– Milyen szerencsétlen vagyok – mondtam. – Egy kilométerre voltam Tihanytól.

– Tévedsz, papa – mondta Orsi. – Nagy szerencséd volt.

És akkor jöttek a nehéz napok. Időkiesés, vádaskodások, értelmetlen kérdések. Tudat nélküli órák, szeretné telefonon felhívni az édesanyját, aki már húsz éve halott. Nem, nem lehet halott, mondta, csak én nem akarom, hogy beszéljen velem.

Már nehezen helyezi el magát térben és időben, hol lakunk, miért itt lakunk. Tévképzetek, felkelési kényszerek, elindulási kényszerek, olyan kérdések, amelyekre nem lehet válaszolni. A hazug válasz néha megnyugtató, az őszinte válaszokat nem fogadja el. Feledékenység. Már alig ért valamit a világból, megragadnak az összefüggéstelen fogalmak, amelyeket nem tud összerakni, maradnak a pusztá aggodalmak, amelyekkel nem tud megbirkózni.

Mentális zavar. Mit is jelent? Hol élünk?, miért nem megyünk haza a lakásunkba?, összefüggések nélkül, aztán másnapra elmúlik, nem is emlékszik rá, de arra sem emlékszik, mi történt előző nap, de nem tudja, hogy nem emlékszik. Rám is haragszik néha, amiért nem törődök vele, ezt nem kell személyesnek venni, mondta a neurológus, készüljek fel, hogy még rosszabb is lesz.

Még rosszabb hetek, hónapok, talán évek jönnek. Egyre több az értelmetlen kérdés, a sejtések, de hát tudjuk, hogy ezek a betegség tünetei. Már nem jelek, a jeleken túl vagyunk.

Akkor már egy éve semmit sem tudtunk megbeszélni.

Nem tudom, reggel milyen hangulatban ébred, éppen hogyan működnek az agyában a szálak, a rostok, hogyan kötődnek össze azok, amiknek össze kellene kötődniük. Mindenre fel kell készülni. És azt sem tudom, hogy én milyen hangulatban ébredek. Hol vagyunk? Meddig maradhatunk itt? Hol vannak a ruhái? Sokszor már kora hajnalban ébredek, nincs is kedvem aludni, különös, zaklatott állapotban vagyok, mintha várnék valamit, de nem tudom, mit, fel vagyok készülve, de nem tudom, mire. Ez a legrosszabb. Nap mint nap szembe kell néznem azzal, amit ő már feltehetően nem fog soha látni az életben: a Balatont, amit annyira szeretett, ott vannak a szép ruhái, amiket soha nem visel már, az általa kiválasztott zöld tűzhely, amelyen már soha nem főz.

8.

Három éve ágyhoz kötve.

Annyit lát a világból, amennyi az ablakából nyílik rá, és hét végén, ha a lányok itt vannak, de másnapra elfelejti, amit látunk. Ha valamilyen különös kérdése van, megértem, mindenféle ostoba magyarázatokkal jövök elő, én is ostobának érzem magam, de nincs mit tenni. Igyekeztem mindig őszinte lenni vele, de most nem megy.

Egyre gyengült. Minden mozdulat bizonytalan, már a fogkefét sem tudta megfogni. Persze, mindent megmondtak előre, a folyamat jelei egyre gyakrabban, egyre makacsabbul és kérlelhetetlenül mutatkoztak.

Mire gondol? Mit érez? Van benne remény? Megismer majd holnap?

Egyszer megfogta a kezemet, és megkérdezte:

– Minek élek?

Persze, szokásom szerint igyekeztem jókedvű maradni, valami ostobasággal, amiről nyilván érezte, hogy hazudok, elkentem a dolgot. De ez egy olyan rés volt, amin át bepillantottam a gondolatai közé. Keskeny rés volt, csak egy pillanat. Aztán valami sürgős dologra hivatkoztam, felálltam, és kimentem a kertbe. Hűvös nap volt, megpróbáltam valahogy tisztán látni. Mi lesz, ha még egyszer megkérdezi?

Naponta kérdeztem magamtól, hogy mi értelme a szenvedésnek. Láttam, ahogy a barátaim, Esterházy, Bächer, Megyesi hosszú és értelmetlen szenvedés után végül elmentek. Polgár Laci öngyilkos lett. És láttam, hogy az orvosok is – bár ki több, ki kevesebb meggyőződéssel és lelkesedéssel próbálkozik – tehetetlenek. Nyilván véges a tudás, végesek az eszközök, a kórházakban a szakorvosokat szinte lehetetlen elérni, a tizedik-tizenkettedik telefon után már a központos is unja a hangomat, és én is unom a sajátomat. Igazolás a pelenka használatáról, igazolás a fekvőbetegségről, igazolás az igazolásért. De az elszántság, hogy megoldjam azt, amit éppen meg kell oldanom, mindig továbbvisz.

Egy reggel a boltban találkoztam a házi orvosunkkal.

– Nagyon rosszul néz ki – mondta.

– Sejttem – feleltem.

– Saját magára is vigyázzon – tanácsolta.

Néha olyan érzéseket tapasztalok magamon, mint soha korábban. Miért? Mari miatt, vagy egyszerűen öregszem? Az az érzésem, ha együtt vagyok a lányaimmal, már idegesítem őket, nehezebben oldok meg dolgokat, mint ők, körülményes és aggodalmaskodó lettem, a tehetetlenség kikezdte az idegeimet. „Nem fogod bírni”, mondták az ismerőseim, „keress egy gondozónőt”, „sétálj naponta fél órát”, de ezek nem használható tanácsok. Most éppen nincs más megoldás. Most ez a dolog, amit csinálnom kell.

62

9.

Új fejezet, 2019. január.

Már biztos, hogy soha nem áll lábra. Már nagyon nehezen tudjuk itthon táplálni, minden falat, amit eszik, és korty, amit iszik, és néha a levegővétele is fájdalmakat okoz. Vészesen lefogyott. A házi orvosunk azt mondta, ez az utolsó utáni pillanat. Érti az érzelmeimet, de innen ez már szakorvosi feladat. Minden pelenkázás vészterhes, nem tudjuk, hogy a sovány lábában éppen hol jár a protézis, mert már nem tartják az izmok.

Kértük a várpalotai kórházat, ahol folyik ilyen kezelés, vegyék fel a várólistára, mielőtt késő lesz. Néhány nap vagy néhány hónap, azt ígérték.

10.

Az utolsó fejezet, 2019. július.

Kórház, most már Budapesten, régi ismerősök segítségével. Egy hét várakozás után közölték, vállalják. Az elkerülhetetlen befejezés. Negyven év után egyedül.

Nincs harminchat órás munkanap, nincs az esti meghitt ölelés. Nincs a szikár fegyelem, nincs a szokásos tréfálgozás, nincs a közös esti zenehall-

hatás, nincs a nagy kedvenc, *Tears in Heaven*, nincs a csoda, hogy egy ilyen asszonnyal élhettem.

Az utolsó napok.

Megint felolvasok neki. Egy szombat délelőtt Márait.

„A világ törvénye olyan, hogy ami egyszer elkezdődött, azt be is kell fejezni. Nem valami nagy öröm ez. Semmi nem érkezik idejében, semmit nem ad az élet akkor, amikor felkészültünk reá. Sokáig fáj ez a rendetlenség, ez a késés. Azt hisszük, játszik velünk valaki. De egy napon észrevesszük, hogy csodálatos rend és rendszer volt mindenben.”

Most átéljük.

Ülök az ágy szélén, pontosan emlékszem az arcára, minden mozdulatára. Imádtam a bátorságát, hogy hozzám jött feleségül, életem legnagyobb szerencséjének tartom. Azt nem tudom, hogy mi volt az utolsó gondolata. Az orvosok szerint már nincs tudata, nincsenek fájdalmai, és nincsenek gondolatai sem. Néhány mozdulat, csendes sóhajtások. Még a kezét nézi, mint valami ismeretlen tárgyat.

De nem most vesztettem el. Évről évre, napról napra, percről percre. Az utolsó napok szerencséire tudatvesztésben. Nem tudom, mi lehetett az utolsó gondolata.

Nekem olyan marad mindig, amilyenek megismertem.

Szerzőink könyvei

63

Győffy Iván

KÉPPÉ VÁLT GONDOLAT

Gondolat

P. SZŰCS JULIANNA

NAGYTOTÁL

MAGYAR ÖSSZKÉPEK A MÚZEUMBAN,
A TÁRLATON ÉS A NYILVÁNOS TÉRBEN
2009 ÉS 2018 KÖZÖTT

BALASSI